

**ПИТАННЯ
ІСТОРІЇ
НАУКИ
І ТЕХНІКИ**

**№2
2015**

Засновник і видавець

Ц Е Н Т Р П А М Я Т К О З Н А В О Т В А
НАЦІОНАЛЬНОЇ Академії НА^ЛКИ^Л країни
і УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА охорони ПАМ'ЯТОК
історії ТА культури

Видання зареєстровано в Мінюсті України КВ № 12661-1545Р

Постановою Президії ВАК України від 10.02.2010 р. № 1-05/01

журнал включено до переліку фахових видань
з історичних наук (Бюлетень ВАК України, № 3, 2010 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЄГІЯ

Головний редактор

Гріффен Л.О., доктор технічних наук, професор

Заступник головного редактора

Литвинко А.С., доктор історичних наук, старший науковий співробітник

Відповідальний секретар

Константинов В.О., кандидат технічних наук,

старший науковий співробітник

Члени редколегії:

Бесов Л.М., доктор історичних наук, професор; *Вергунов В.А.*, доктор сільськогосподарських наук, професор; *Корнієнко О.М.*, доктор історичних наук, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник; *Непомнящий А.А.*, доктор історичних наук, професор; *Пилипчук О.Я.*, доктор біологічних наук, професор; *Посохов С.І.*, доктор історичних наук, професор; *Савчук В.С.*, доктор Історичних наук, професор; *Снитко В.О.*, член-кореспондент Російської академії наук, доктор географічних наук, професор; *Титова О.М.*, кандидат історичних наук, доцент; *Шендеровський В.А.*, доктор фізико-математичних наук, професор

Публікується за постановою Вченої ради
Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК
(прот. №4 від 07.04.2015 р.)

Видається щоквартально

Адреса редакції:

01015, Київ-15, вул. Лаврська, 9, корп. 19

Тел. 280-78-79. E-mail: lagrif@mail.ru

П И Т А Н Н Я Ш Т О Р И

Н А У К И 2 0 1 5

І Т В Х Н І К И № 2 (3 4)

В И Д А Т Н І н л у к о в щ Т А і н ж е н е р и

Ш

Лютий О.П. Євген Оскарович Патон - видатний вчений в галузі зварювання та мостобудування (До 145 річчя від дня народження) 3

Демченко Т.Ф. Федір Іванович Енрольд (1828 - 1877) - визначний вітчизняний вчений-мостобудівник.....12

наукові і технічні досягнення
минулого

Лупаренко Т.Е. Внесок І.А. Ковалю у розвиток тракторної техніки. 20

Махобей К.М. Праця Г.О. ГРАФТЮ в плані ГОЕРЛО..... 31

П І Д Г О Т О В К А Н А У К О В И Х Т А
і н ж е н е р н и х К А Д Р І В

Жук В.В. До питання про підготовку науково-педагогічних кадрів для університетів Наддніпрянської України дореформеної доби ХІХ ст..... 38

ІСТОРИЯ ГАЛУЗЕЙ І ОРГАНІЗАЦІЙ

Костенко А.В. Нарис історії Археологічного музею Херсонського губернського статистичного комітету (1890-1898). 48

Мошик І.Е. Історичні віхи Глухівського краєзнавчого музею 56

розвиток НАУКОВИХ і технічних ідей

Сірик О.М. Генезис української термінології залізничної галузі: функціональні особливості 61

Тарабрін О.Є. Єтушик Р.Е. Сортівничо-насінна справа у країнах Західної Європи та США (20-ті рр. XX ст.) 68

ПАМ'ЯТКИ НАУКИ І ТЕХНІКИ

Жам О.М. Механічні віялки у зібранні Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» 73

ЗНАМЕННІ ДАТИ

Кушлякоєва Н.М. Ворфоломій Степанович Савчук 79

Підписано до друку 23.04.2015 р.

Формат 70x100/16. Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 6,50. Обл.-друк. арк. 7,33.

Тираж 100 прим. Зам. № 1014.

ПІДГОТОВКА НАУКОВИХ ТА ІНЖЕНЕРНИХ КАДРІВ

УДК94(477):378.4^М1805/1863"

ДО ПИТАННЯ ПРО ПІДГОТОВКУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ДЛЯ УНІВЕРСИТЕТІВ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ ДОРЕФОРМНОЇ ДОБИ ХІХ СТ.

Жук В. В.

(Національний університет харчових технологій)

В статті розкривається роль Головного педагогічного інституту і Дерптського професорського інституту у підготовці науково-педагогічних кадрів для університетів Наддніпрянської України дореформеної доби ХІХ ст. Висвітлено процеси підвищення професійної кваліфікації молодих вітчизняних учених та педагогів, які потім поповнювали лави професорсько-викладацького корпусу Харківського імператорського університету та Київського імператорського університету св. Володимира.

Ключові слова; науково-педагогічні кадри, інститути, університети, учені, викладачі, магістри, доктори, ад Юнкти, професори.

Якість і рівень підготовки науково-педагогічних кадрів завжди мали ключове значення для системи науки і освіти будь-якої країни. В період становлення університетської освіти в Російській імперії гостро постала проблема поповнення лав науково-педагогічних кадрів для цих вищих навчальних закладів. Єдиної універсальної системи підготовки учених в ті часи ще не існувало. Тому Міністерству народної освіти довелося готувати науковців і освітян за допомогою різних неординарних заходів. Одними з основних постачальників висококваліфікованих науково-педагогічних кадрів в дореформений період ХІХ ст. в Російській імперії були Головний педагогічний інститут та Дерптський професорський інститут.

Ці елітні заклади за час свого існування підготували чимало відомих і навіть видатних учених тієї доби, які зробили значний внесок у розвиток тогочасної науки і освіти. Дехто з них присвятив себе роботі в університетах Наддніпрянської України - Харківському (відкритий 1805 р.) та Київському (відкритий 1834 р.). Проблема якісної підготов-

ки науково-педагогічних кадрів, безумовно, залишається актуальною і в сучасній українській державі. Деякі аспекти досвіду підвищення кваліфікації молодих учених і перепідготовки педагогів минулих часів не завадило б запозичити і сьгоднішнім керівникам науково-освітньої галузі України.

Проблематика діяльності Головного педагогічного інституту та Дерптського професорського інституту висвітлювалася у працях деяких істориків радянської доби - Г. Кричевського, К. Галкіна, Г. Павлової, Р. Еймонтової та сучасними російськими ученими - О. Якушевим, Ф. Петровим та О. Кузнецовим. Натомість проблема впливу цих закладів на підготовку науково-педагогічних кадрів саме для університетів Наддніпрянської України у науковій літературі розкрита недостатньо. Чимало аспектів означеної тематики залишились поза увагою вітчизняних дослідників. У цьому відношенні можна відмітити лише праці П. Шип та П. Левицької. Але належним чином означена проблематика розкрита та висвітлена не була і в них.

ПІДГОТОВКА НАУКОВИХ ТА ІНЖЕНЕРНИХ КАДРІВ

У 1804 р. відкрився Санкт-Петербурзький педагогічний інститут, який у 1816 р. був реорганізований у Головний педагогічний інститут Російської імперії. В 1819 р. цей навчальний заклад був перетворений у Санкт-Петербурзький імператорський університет. Проте, через 9 років Міністерство народної освіти усвідомило необхідність функціонування центрального педагогічного закладу в імперії, і у 1828 р. Головний педагогічний інститут відновив свою діяльність. Він готував педагогів як для вищих, так і середніх та початкових навчальних закладів Російської імперії до 1858 р., коли був закритий постановою Міністерства народної освіти.

Санкт-Петербурзький педагогічний інститут одним з перших навчальних закладів імперії почав направляти своїх вихованців на тривалі терміни стажування за кордон. Ще у 1808 р. міністр народної освіти граф П. В. Завадовський за згодою імператора Олександра I видав постанову відрядити 12 студентів Санкт-Петербурзького педагогічного інституту з числа найкращих вихованців на навчання за кордон терміном до трьох років. Ці молоді учені мали відвідувати заняття у найкращих тогочасних університетах Європи - в Берліні, Лондоні, Парижі, Римі, Відні, Празі, Копенгагені, Гейдельберзі, Гетінгені, Хельмшtedті, Єні, Галле та ін. На їх утримання з державної казни щорічно виділялося 18 тис. крб. З цих коштів кожен з них отримував річну платню у розмірі 400 крб., що дорівнювало окладу магістрів в університетах Російської імперії [1, Стб. 458-461]. Причому, було передбачено, що за потреби виграти могли збільшуватись. Натомість студенти повинні були кожні 4 місяці надсилати на батьківщину ретельні звіти про своє навчання та життя за кордоном [1, Стб. 474].

У 1816 р. вийшла постанова Міністерства народної освіти, згідно якої Санкт-Петербурзький педагогічний інститут було реорганізовано у Головний

педагогічний інститут. Зазначалося, що цей вищий навчальний заклад мав готувати професорів, викладачів і вчителів для всіх державних та приватних навчальних закладів Російської імперії. Причому педагогічні "інститути, які існували при імператорських університетах, повинні були координувати і узгоджувати свою діяльність з Головним педагогічним інститутом. У цьому центральному педагогічному навчальному закладі Російської імперії готували спеціалістів з тих же самих наук (окрім медичних), що й в інших імператорських університетах. Повний курс навчання складав шість років, а за бажанням студента - навіть і більше [2, Стб. 829-830]. «Попередній курс» складав два роки, «курс вищих наук» (або «остаточний») - три роки, і завершальний навчальний рік присвячувався «курсу Педагогіка» [2, Стб. 834].

Набір студентів здійснювався раз на шість років - після кожного наступного випуску. Штатна чисельність вихованців, що навчалися у Головному педагогічному інституті, становила 100 осіб [2, Стб. 833]. Найуспішніші у навчанні і поведінці студенти потім мали змогу вдосконалювати свої знання за кордоном. Після повернення на батьківщину вони повинні були скласти іспити і захистити написані дисертації, після чого набували наукові ступені і «формішалися» в університетах, ліцеях або залишалися викладати у Головному педагогічному інституті [2, Стб. 871-872].

Але вже у 1819 р. на базі Головного педагогічного інституту був утворений Санкт-Петербурзький імператорський університет. Таким чином, перший випуск студентів центрального педагогічного навчального закладу імперії був відкладений на чимало років. Лише у 1828 р. Міністерство народної освіти за згодою імператора Миколи I постановило знову відкрити Головний педагогічний інститут [3, Стб. 157-158]. Тепер він функціонував цілком самостійно і; незалежно від Санкт-

Петербурзького імператорського університету, хоч і розміщався теж у тодішній столиці імперії [4, Стб. 158].

Майже всі основні засади і положення, закладені у Статуті Головного педагогічного інституту при його першому відкритті у 1816 р., були продубльовані в Статуті 1828 р. При вступі в цей вищий навчальний заклад, який за статусом мав знаходитися на одному рівні з імператорськими університетами країни, кожний його вихованець письмово зобов'язувався після випуску прослужити не менше восьми років в одному або декількох навчальних або наукових закладах за відомством Міністерства народної освіти [4, Стб. 159-160]. Перший повноцінний випуск у Головному педагогічному інституті відбувся 1835 р. 11 найкращих з 92 випускників відразу ж були відправлені довершувати свої знання за кордон. Повернувшись звідти на батьківщину, вони були розподілені викладачами в імператорські університети [5, С. 30].

У 1843 р. тодішній міністр народної освіти граф С. С. Уваров зазначав щодо Головного педагогічного інституту: «Жоден навчальний заклад не має у такому обсязі настільки позитивної мети - готувати наставників через практичні справи у викладанні, створити і укоренити у вітчизні нашій самостійний учений стан, незалежний у розвитку розумової діяльності від впливу чужих систем і прикладів» [5, С. 29].

Як бачимо, поряд з просвітницькими цілями, імперський уряд мав на меті також і збереження моральності і благонадійності майбутніх професорів, викладачів і учителів, які готувалися у спінах Головного педагогічного інституту. Підтвердженням цього є Статут 1828 р. цього навчального закладу, де йшлося про те, що до інституту не повинні допускатися вільні слухачі. Зокрема, в §17 зазначалося: «Щоб мати можливість постійно і невідступно спостерігати за мораллю вихованців Головного педагогіч-

ного інституту, і через цей суворий нагляд безперешкодно направляти всі їхні дії до корисної, призначеної урядом мети, встановлюється правило, щоб в цей заклад аж ніяк не допускалися вільні слухачі» [6, Стб. 116].

У 1849 р. тривалість навчання у Головному педагогічному інституті була зменшена з шести років до чотирьох, і, таким чином, стала такою ж як і в імператорських університетах [7, С. 40]. А у 1858 р. Головний педагогічний інститут постановою Міністерства народної освіти за згодою тодішнього імператора Олександра II був закритий [8, Стб. 294]. Серед основних причин прийняття такого рішення називалось те, що на той час навчальні заклади країни вже не відчували такої гострої нестачі викладацьких кадрів, як це було у першій половині XIX ст. Також відмічалося, що рівень випускників імператорських університетів був як мінімум не нижчий, а часто-густо навіть вищий ніж у їх колег, які закінчували Головний педагогічний інститут. Також суттєвим був і географічний фактор, оскільки все ж таки більша частина випускників центрального педагогічного навчального закладу країни як правило залишалась викладати в навчальних закладах Санкт-Петербургу, в той час як поповнення професорсько-викладацьких штатів потребували багато навчальних закладів з інших міст імперії.

Передбачалось, що замість Головного педагогічного інституту при імператорських університетах будуть з'ясовані окремі педагогічні курси. До них могли вступати ті особи, які закінчили університет та бажали удосконалити свій науково-педагогічний рівень. Причому ці курси, хоч і існували поряд з університетами, але, на відміну від функціонуючих раніше тамтешніх педагогічних інститутів, безпосередньо не підпорядковувалися їм. Тривалість навчання на педагогічних курсах становила два роки [8, Стб. 305-306]. Щопра-

ПІДГОТОВКА НАУКОВИХ ТА ІНЖЕНЕРНИХ КАДРІВ

вда, ці курси готували в основному викладачів для навчальних закладів середньої та початкової освіти, а також домашніх вихователів.

Внесок у підготовку науково-педагогічних кадрів Російської імперії Головного педагогічного інституту важко переоцінити, оскільки з його стін вийшли десятки відомих учених, професорів та викладачів. За своє півстолітнє існування Головний педагогічний інститут випустив здавалося б не так багато кадрів для вищих навчальних закладів держави. Але якщо зважити на той факт, що протягом всієї дореформеної доби загальна кількість імперських університетів не перевищувала навіть одного десятка, то внесок центрального педагогічного закладу країни можна вважати досить вагомим. Так, за період з часу свого другого відкриття у 1828 р. по 1853 р., тобто за 25-річний термін, Головним педагогічним інститутом було здійснено 7 випусків вихованців, які закінчили повний шестирічний курс навчання. І з загальної кількості, яка складала 526 випускників, 44 особи відразу ж поповнили лави викладачів вищих навчальних закладів Російської імперії [7, С. 43]. Окрім того, деякі випускники, що відразу по закінченню навчання йшли працювати в інституті, ліцеї, гімназії, школи чи училища, пізніше теж долучалися до лав професорсько-викладацьких кадрів імператорських університетів.

Не дивлячись на те, що Головний педагогічний інститут мав готувати викладачів, насамперед, для Санкт-Петербурзького університету, чимало його випускників поповнювали лави викладачів інших університетів імперії, у тому числі і Наддніпрянської України. Так, він був альма-матер таких професорів і викладачів Київського університету св. Володимира, як відомий правознавець, майбутній ректор цього вузу М. Д. Іванишев, професор прикладної математики Олександр М.

Тихомандрицький, його брат, професор технології Олексій М. Тихомандрицький, математик М. М. Гренков, мовознавець М. П. Голубков та ін.

Лави професорсько-викладацьких кадрів Харківського університету поповнили такі випускники Головного педагогічного інституту, як у майбутньому видатний вітчизняний учений, професор математики Т. Ф. Осиповський, ректор університету, професор енциклопедії права і історії філософії права О. І. Палюбецький, професор педагогіки М. О. Лавровський, його брат - професор історії та літератури слов'янських нарід П. О. Лавровський, професор зоології О. В. Чернай, професор римської словесності та старожитностей С. С. Лук'янович, ад'юнкт грецької і римської словесності В. Н. Юргевич та ін.

Та й взагалі, серед випускників цього елітного вищого навчального закладу Російської імперії були посправжньому визначні історичні постаті - такі як великий учений-енциклопедист, хімік, фізик, економіст, технолог, геолог, метеоролог, педагог, повітроплавець, приладобудівник Д. І. Менделєєв, літературний критик, публіцист, революційний демократ М. О. Добролюбов, учений-механік, засновник теорії автоматичного регулювання, міністр фінансів Російської імперії І. О. Вишнеградський, юрист-цивіліст, промисловий діяч Д. І. Мейер, кліматолог та метеоролог М. Ф. Сіасський, філософ, публіцист, літературний критик М. М. Страхов, російський «дідусь хімії» О. А. Воскресенський, письменник, педагог, критик кріпосництва В. Т. Благовіщенський та інші.

Іншим навчальним закладом, який готував кадри для імператорських університетів, й, зокрема, для університетів Наддніпрянської України, був Дерптський професорський інститут. На початку XIX ст., коли у Російській імперії один за одним відкривалися відразу декілька університетів, багато країн

ПІДГОТОВКА НАУКОВИХ ТА ІНЖЕНЕРНИХ КАДРІВ

Європи орієнтувалися на діяльність німецьких вищих навчальних закладів. Найвизначнішим з них був Берлінський університет. Тому російський уряд вирішив взяти за зразок для своїх новостворених імператорських університетів німецьку модель тогочасних вищих навчальних закладів. Найбільш близьким аналогом Берлінського університету у Російській імперії був Дерптський університет, де навіть викладання велося німецькою мовою. Саме з цієї причини елітним місцем підготовки майбутніх професорів для університетів всієї держави був обраний цей вищий навчальний заклад. Також цим фактором було зумовлене й те, що більша частина іноземних учених, які запрошувались для викладання у російських університетах, були саме з Німеччини.

Заснований у 1828 р. при Дерптському університеті Професорський інститут, який заповнювався кандидатами з різних університетів Російської імперії, був справжнім аналогом сучасної докторантури. Ініціатором створення цього навчального закладу був відомий фізик-винахідник, професор фізики та ректор Дерптського університету, а пізніше академік Петербурзької академії наук Георг Фрідріх Паррот. У 1827 р. він у письмовому вигляді надіслав до Комітету влаштування навчальних закладів Міністерства народної освіти власний проект утворення та функціонування при Дерптському університеті Професорського інституту, який зміг би за досить короткий термін оновити професорський корпус університетів Російської імперії. За його задумом, кожен з університетів мав направити на навчання до Дерпту кілька талановитих молодих вітчизняних учених, які з часом могли б змінити у своїх навчальних закладах іноземних професорів [9, С. 35-36].

Ідея Паррота сподобалась як тогочасному міністру народної освіти О. С. Шишкову, так і імператору Миколі I.

Задля її реалізації було вирішено створити при Дерптському імператорському університеті Професорський інститут. Передбачалося обрати найбільш обдарованих вихованців Московського, Санкт-Петербурзького, Харківського та Казанського імператорських університетів та після складання ними суворих вступних іспитів зарахувати до Професорського інституту. Термін навчання цих «докторантів» та «аспірантів» мав складатися з трьох років безпосередньо в Дерпті, а потім протягом ще двох років вони повинні були вдосконалювати свої знання у Берлінському, Римському, Віденському та інших провідних тогочасних університетах Європи [10, Стб. 131-132]. За вимогою царя, всі вони мали бути росіянами (у широкому значенні), або якщо іноземцями за походженням, то тільки тими, що народилися і виховувалися в Росії, а також були російськими підданими [11, Стб. 110].

Грошове утримання кожного вихованця Професорського інституту передбачалося у розмірі 1200 крб. на рік [10, Стб. 134]. Натомість всі випускники зобов'язувались по закінченню навчання прослужити у підвідомчих навчальних або наукових закладах Міністерства народної освіти протягом щонайменше 12 років [11, Стб. 108]. До інституту мали вступати як випускники імператорських університетів - кандидати і дійсні студенти (відповідники нинішніх випускників з «червоним дипломом» та без нього), магістри (аналог сучасних кандидатів наук), так і ті студенти, які ще не закінчили навчання в тому чи іншому університеті та не отримали дипломів про вищу освіту [11, Стб. 110]. Перед вихованцями Професорського інституту ставилася обов'язкова вимога «неодмінно ґрунтовного знання» латинської, німецької та французької мов, а для тих, хто присвячував себе філології, окрім цього, ще й грецької мови [11, Стб. 11.0].

До складу першого набору Профе-

сорського інституту увійшли 6 вихованців Санкт-Петербурзького університету, 5 - Московського університету та по 2 - Віденського і Казанського університетів, які приступили до занять влітку 1828 р. [12, С. 340]. Спочатку лише Харківський університет не надав жодної кандидатури для навчання в Дерпті, за що був навіть письмово присоромлений особисто імператором Миколою I [10, Стб. 131]. Однак дещо пізніше, у листопаді того ж року (наприкінці першого семестру навчання), до вихованців Професорського інституту приєдналися і 4 представники Харківського університету: П. І. Котельников (математика, астрономія), Ф. І. Іноземцев (хірургія, анатомія), О. М. Філомафітський (фізіологія, анатомія) та П. Шрамков (анатомія, фармакологія). Згодом в їх лавах відбулися деякі ротації. Так, у 1829 р. на заміну вибулого О. Шуманського до інституту вступив кандидат з Московського університету П. Г. Редкін, а замість померлого 1830 р. П. П. Шкляревського був включений М. М. Лунін з Дерптського університету [12, С. 340-341]. Всі вони спочатку складали «перші екзамени на місцях» у власних університетах, а потім проходили «суворий іспит» в Петербурзькій академії наук, і тільки після цього зараховувалися на навчання до Професорського інституту у Дерпті [13, С. 76-77].

Головна увага у Професорському інституті приділялась індивідуальному підходу до вихованців, розвитку у них наукової та педагогічної самостійності. З огляду на це для кожного вихованця вже в перші дні його перебування в Дерпті адміністрацією інституту був складений план роботи на весь період навчання з врахуванням індивідуальних здібностей і знань. Окрім відвідування лекцій та участі в інших колективних заняттях передбачалась також і досить об'ємна самостійна, в основному практична робота. Відповідно до обраної спеціальності за кожним з вихованців

закріплювався персональний професор-керівник з викладачів Дерптського університету. Вони повинні були налагодити зі своїми підопічними найтісніший контакт, а також створити атмосферу взаємної довіри і за допомогою цього націлювати вихованців на самостійну роботу: конспектування та рецензування книг, написання статей або рефератів на обрану тему, здійснення перекладів із стародавніх мов. Також широко використовувалась така форма організації навчального процесу як диспут [14, С. 112].

В останній (третій) рік навчання вихованці Професорського інституту повинні були скласти підсумковий екзамен і захистити магістерську або докторську дисертацію, а також прочитати публічну лекцію перед членами інститутської комісії [13, С. 82]. Після всіх видів випробувань випускники відправлялися на два роки у закордонне від'їждження. Молодих вітчизняних учнів повинно було збагатити знайомство зі світовою практикою університетської науково-педагогічної діяльності. Після повернення з-за кордону професоранти мали прочитати другу пробну лекцію в залі найвищого наукового з'їзду Російської імперії Петербурзької академії наук перед членами спеціально створеного комітету під особистим головуванням міністра народної освіти, кураторами навчальних округів і ректорами університетів, після чого розподілялися між імператорськими університетами [13, С. 83].

Згодом елементи системи підготовки викладачів для університетів у цьому навчальному закладі були перенесені у створений в пореформену добу так званий «інститут професорських стипендіатів (або «кандидатів»)), який існував при кожному з імператорських університетів Російської імперії.

Відомий історик та історіограф, багаторічний професор Харківського університету, академік Петербурзької ака-

ПІДГОТОВКА НАУКОВИХ ТА ІНЖЕНЕРНИХ КАДРІВ

демії наук, а потім Академії наук СРСР В. П. Бузескул зазначав, що у Дерптському професорському інституті «знаходилась ціла плеяда обдарованих молодих людей, згодом видатних діячів на терені науки і професури» [15, С. 323].

Деякі з них демонстрували простотаки дивовижну самовідданість науці і своїй професії. Так, відправлений у Дерпт з Харківського університету медик П. Шрамков під час лютування у місті азійської холери у 1831 р. заразився від одного з препаратів ним трунів і помер на руках товаришів, які не побоялись спробувати його вилікувати і постійно знаходились біля хворого. Одним з них був видатний вітчизняний лікар М. І. Пирогов. Не дивлячись на небезпеку і природний страх, майбутнє світло медицини вже на другий день проводив розтини свіжих холерних трунів, у тому числі і напередодні померлого товариша, для того щоб встигнути зрозуміти природу епідемії і знайти протидію їй [16, С. 302]. А про перекладача і письменника П. П. Шклярєвського зазначалося, що він помер 1830 р. під час навчання у Дерптському професорському інституті з-за того, що «від надлишкових занять» захворів на туберкульоз [17, С. 624].

Після закінчення навчання вихованців першого набору міністр освіти надіслав запит імператору на рахунок того, чи потрібно здійснювати другий набір. На що отримав відповідь Миколи І: «Професорський інститут продовжити, і нових студентів витребувати» [18, Стб. 414-415]. Після чого 1833 р. був здійснений другий набір вихованців Дерптського професорського інституту. Щоправда, він був значно скромніший від першого призову і налічував всього 6 професорантів. Усі вони успішно закінчили навчання у 1838 р. і набули ступінь доктора наук [12, С. 341].

Професорський інститут був ліквідований 20 січня 1838 р. після подання міністром народної освіти С. С. Уваро-

вим імператору Миколі І відповідного звіту [12, С. 341]. Уваров підвів красномовний підсумок діяльності цього навчального закладу: «Вищі учені установи наші, університети, нерідко перебували в необхідності запрошувати для заняття в них кафедр різних наук викладачів-іноземців. Ця необхідність якщо не усунена повністю, то принаймні значно зменшена заснуванням при Дерптському університеті Професорського інституту. Всі університети наші надали для цього заклик найкращих зі своїх вихованців. Приготувавшись там до професорського звання, вони довершили освіту у кращих закордонних університетах під керівництвом славнозвісних учених Європи. Зайнявши потім професорські кафедри, вони з честю діють на благо науки і освіти, і багато з них своїми ученими працями вже здобули справедливу і заслужену популярність не тільки в вітчизні нашій, а й в ученому світі взагалі. Після дворазового випуску з Професорського інституту Ваша Імператорська Величність постановили припинити подальше існування цієї установи. Університети, оновлені і перетворені, вже самі готують майбутніх своїх викладачів» [5, С. 31].

Таким чином, Дерптський професорський інститут за час свого існування здійснив два випуски професорантів (набори 1828 р. і 1833 р.). Загалом ним було підготовлено 24 (18 у першому наборі і 6 - у другому) висококваліфікованих викладача для вищих навчальних закладів Російської імперії. В результаті навчання у Професорському інституті його вихованцями було захищено 21 докторська та 3 магістерських дисертації. 10 вихованців за підсумками навчання отримали учений ступінь доктора філософії, 8 - доктора медицини, 3 - доктора права та ще 3 стали магістрами філософії [19, С. 140].

Найбільше випускників Професорського інституту - семеро - поповнили лави викладачів Московського

університету. За ним йшли Санкт-Петербурзький і Казанський університети - по п'ять осіб, потім Харківський - чотири особи, Київський і Дерптський - по одній особі, та ще один випускник зайняв посаду астронома у Пулковській обсерваторії [19, С. 140].

У Харківський університет 1835 р. були розподілені три вихованці з першого набору Дерптського професорського інституту. На фізико-математичному факультеті став викладати В. І. Лапшин, який у 1832 р. в Дерпті набув ступінь магістра фізики, а потім протягом 1833–1834 рр. довершував свої знання у Берлінському університеті [20, С. 77]. А історико-філологічний факультет поповнився відразу двома ученими, які згодом стали одними з найвизначніших професорів Харківського університету дореформеної доби.

А. Й. Валицький яскраво проявив власний талант до науки ще під час навчання в Професорському інституті, внаслідок чого тамтешня адміністрація вирішила допустити його, оминаючи магістерський ступінь, відразу до набуття докторського ступеню. Таким чином, 1833 р. Валицький захистив докторську дисертацію і був затверджений у ступені доктора філософії. Потім він відбув на дворічне навчання до Берлінського університету, після чого був призначений викладачем грецької літератури і старожитностей у Харківському університеті [21, С. 176].

Так само сталося і з М. М. Луніним, який 1833 р. захистив дисертацію, після чого був затверджений у ступені доктора філософії і направлений до Берлінського університету для «остаточного удосконалення в науках». По поверненню звідти Лунін був призначений викладачем всесвітньої історії в Харківський університет [21, С. 260]. А 1838 р. з числа вштуркників Дерптсько-

го професорського інституту другого призову лави викладачів Харківського університету поповнив медик-акушер П. П. Любовський. Того року в Дерпті він отримав ступінь доктора медицини і був призначений на кафедру акушерства та жіночих хвороб, а також ординатором університетської клініки [22, С. 29, 371]. Щоправда, вже наступного року він помер [23, С. 113-114].

Київський університет св. Володимира поповнив вихованець Професорського інституту першого призову ботанік П. Я. Корнух-Троцький. 1832 р. у тому ж Дерпті він був удостоєний одночасно ступенів доктора філософії і магістра вільних наук, а з 1833 по 1835 рр. удосконалював свої наукові знання у Німеччині, Австрії та Італії. У серпні 1835 р. Корнух-Троцький був призначений викладачем ботаніки в Київський університет. Щоправда, вже через рік він був переведений на посаду ординарного професора ботаніки до Казанського університету [24, С. 282-283].

Отже, Головний педагогічний інститут та Дерптський професорський інститут за часів свого існування зробили чималий внесок у процес поповнення науково-педагогічних кадрів університетів Російської імперії і, зокрема, Наддніпрянської України в умовах не врегульованості і неупорядкованості системи підготовки учених в дореформену добу XIX ст. Функціонування цих закладів стало важливим фактором для справи вирощування вітчизняних науковців і педагогів. Зі стін Головного педагогічного інституту і Дерптського професорського інституту вийшли декілька видатних учених, які потім зробили значний внесок у розвиток науки, створили власні наукові школи і уже самі сприяли процесу підготовки наступних поколінь вітчизняних діячів освіти, науки і техніки.

лп

1. Об отправлении студентов Санкт-Петербургского педагогического института в чужие края // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения (1802-1825). - СПб. : Типография Императорской Академии наук, 1864. - Т. 1. - Стб. 458-474.

2. Образование Главного педагогического института // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения (1802-1825). - СПб. : Типография Императорской Академии наук, 1864. - Т. 1.-Стб. 829-874.

3. Об учреждении в Санкт-Петербурге Главного педагогического института // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения (1825-1855). - СПб. : Типография В. С. Балашева, 1873 (Издание второе). - Т. 2. - Отд. 1 (1825-1839). - Стб. 157-158.

4. Устав Главного педагогического института // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения (1825-1855). - СПб. : Типография В. С. Балашева, 1873 (Издание второе). - Т. 2. - Отд. 1 (1825-1839). - Стб. 158-189.

5. Уваров С. С. Десятилетие Министерства народного просвещения (1833-1843). - СПб. : Типография Императорской Академии наук, 1864.-161 с.

6. Устав Главного педагогического института // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения (1825-1855). - СПб. : Типография Императорской Академии наук, 1864. - Т. 2. - Отд. 1 (1825-1839).-Стб. 113-146.

7. Смирнов А. Историческое обозрение первого 25-летия Главного Педагогического Института, 1828-1853 г. // Журнал Министерства народного просвещения. - 1854. - Ч. 81 (ГХХХ1). - Отд. III. - С. 31-46.

8. Об упразднении Главного педагогического института и об учреждении особых педагогических курсов при университетах // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения (1855-1864). - СПб. : Типография Императорской Академии наук, 1865.-Т. 3.-Стб. 294-311.

9. Мартинсон Э. Э. Исторические связи Тартуского (б. Юрьевского) университета с русской наукой. - Таллин : Эстонское государственное издательство, 1951. - 79 с.

10. О распоряжениях по учреждению Профессорского института // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения (1825-1855). - СПб. : Типография В. С. Балашева, 1873 (Издание второе). - Т. 2. - Отд. 1 (1825-1839). - Стб. 131-135.

11. Об избрании студентов из университетов Московского, Санкт-Петербургского, Казанского и Харьковского для приготовления в профессора // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения (1825-1855). - СПб. : Типография В. С. Балашева, 1873 (Издание второе). - Т. 2. - Отд. 1 (1825-1839).-Стб. 107-111.

12. О лицах, командированных Министерством народного просвещения за границу для приготовления к званию профессоров и преподавателей с 1808 по 1860 год // Журнал Министерства народного просвещения. - 1864.-Ч. 121 (СХХ1).-Февраль.-С. 335-354.

13. Карнаух Н. В. Из истории подготовки преподавателей высшей школы России в Дерптском Профессорском институте // История и философия развития регионов, стран, народов мира: сборник материалов международного научного симпозиума, 26-31 мая 2013 г. / Под ред. проф. В. И. Полищука. - Киров : МЦНИП, 2013. - С. 72-86.

14. Карнаух Н. В. Выпускники Профессорского института, их Учителя и Ученики: механизмы преемственности // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. - 2010.-№ 121. - С. 111-120.

15. Бузескул В. П. Профессор М. М. Лунин, «Харьковский Грановский». К столетию Харьковского университета // Журнал Министерства народного просвещения. - 1905. - Ч. 357 (те^УЛ). - Февраль. - С. 321-374 с.

16. Пирогов Н. И. Вопросы жизни: Дневник старого врача / Сост. А. Д. Тюрников. - Иваново : ИПК «ПресСто», 2008.-427 с.

17. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. - СПб. : Типография акционерного общества «Брокгауз-Ефрон», Прачешный пер., №6, 1903. - Том XXXIX(A). Шенье - Шуйский мо-

настырь. - 962 с.

18. О продолжении Профессорского института в Дерпте // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения (1825-1855). - СПб. : Типография Императорской Академии наук, 1864. - Т. 2. - Отд. 1 (1825-1839). - Стб. 414-415.

19. Карнаух Н. В. Стиль профессиональной деятельности преподавателя высшей школы как объект преемственности // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия: Педагогика, психология. - 2012. - № 2 (9). - С. 137-141.

20. Физико-математический факультет Харьковского университета за первые столет его существования (1805-1905) / Под ред. И. П. Осипова и Д. И. Багаля. - Харьков : Типография фирмы «Адольф Дарре» (Издание Харьковского университета), 1908. - IV, 357, 248, XIV с, 18 л. портр.

21. Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805-1905) /

Под ред. М. Г. Халанского и Д. И. Багаля. - Харьков : Типография фирмы «Адольф Дарре» (Издание Харьковского университета), 1908. - VIII, 168, 390, XII с, 15 л. портр.

22. Медицинский факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805-1905) / Под ред. И. П. Скворцова и Д. И. Багаля. - Харьков : Типография «Печатное дело» князя К. Н. Гагарина (Издание Харьковского университета), 1905-1906. - V, 471, 314, XVI с, 27 л. портр.

23. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. - СПб. : Типография акционерного общества «Брокгауз-Ефрон», 1906. - Дополнительный том II (3). - 480 с.

24. Биографический словарь профессоров и преподавателей императорского университета св. Владимира (1834-1884) / Сост. под ред. ордин. проф. В. С. Иконникова. - К. : Типография императорского университета Св. Владимира, 1884. - XXXVI, 816, И, [4] с.

Жук В.В. К вопросу о подготовке научно-педагогических кадров для университетов Поднепровской Украины дореформенной эпохи XIX в. В статье раскрывается роль Главного педагогического института и Дерптского профессорского института в подготовке научно-педагогических кадров для университетов Поднепровской Украины дореформенной эпохи XIX в. Освежены процессы повышения профессиональной квалификации молодых отечественных ученых и педагогов, которые затем пополняли ряды профессорско-преподавательского корпуса Харьковского императорского университета и Киевского императорского университета св. Владимира.

Ключевые слова: научно-педагогические кадры, институты, университеты, учёные, преподаватели, магистры, докторы, адъюнкты, профессоры.

Zhuk V.V. Too question of the preparation of the teaching staff for universities of Dnieper Ukraine during the pre-reform era of XIX century. In the article is viewed the role of Main Pedagogical Institute and the Derpt Professors Institute in the preparation of the teaching staff for universities of Dnieper Ukraine during the pre-reform era of XIX century. The professional development of young local scientists and educators, who then replenished of the teaching corps of Kharkiv Imperial University and Kyiv St. Vladimir Imperial University is explored as well.

Keywords: scientific-pedagogical staff, institutes, universities, scientists, educators, masters, doctors, adjuncts, professors.